

Eric Jager

VIIMANE DUELL

Tõsilugu kuriteost, skandaalist ja kohtu duellist
keskaegsel Prantsusmaal

Inglise keelest tõlkinud
Kristjan Tedre

Originaali tiitel:

THE LAST DUEL

A True Story of Crime, Scandal, and Trial by

Combat in Medieval France

Eric Jager

Toimetanud Killu Paldrok

Kujundanud Piia Maiste

Küljendanud Erje Hakman

© 2004 by Eric Jager. All rights reserved.

© Tõlge eesti keelde Kristjan Tedre ja kirjastus Argo, 2008, 2021

Kõik õigused kaitstud

Teine trükk

This edition published by arrangement with Crown, an imprint of
Random House, a division of Penguin Random House LLC

www.argokirjastus.ee

ISBN 978-9949-688-80-7

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

Pegile
sine qua non

*Kohtu duelli keerulised reeglid ei jätnud juhuse hooleks mitte midagi
– muidugi peale tulemuse enda.*

– MARTIN MONESTIER, *Duels: les combats singuliers*

*See duell oli viimane, mille Pariisi Parlement oma otsusega
käskis pidada.*

– J. A. BUCHON, JEAN FROISSART'I Kroonikate toimetaja

Tegelikult ei teadnud keegi sellest loost täit tõde.

– JEAN LE COQ, Pariisi advokaat, 14. sajandi lõpp

Sisukord

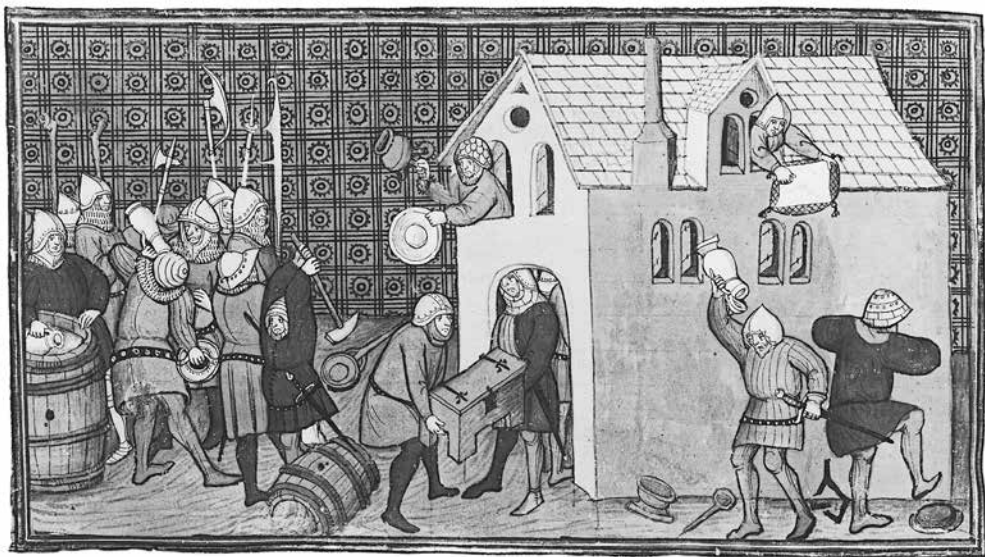
AUTORILT	9
PROLOOG	11
ESIMENE OSA	
1. Carrouges	15
2. Vihavaen	34
3. Lahing ja piiramine	50
4. Kõige hirmsam kuritegu	61
5. Väljakutse	84
6. Juurdlus	113
TEINE OSA	
7. Jumalakohus	135
8. Vandetöötused ja viimased sõnad	150
9. Surmaheitlus	171
10. Klooster ja ristiretk	191
EPILOOG	205
LISA: TÜLI JÄRELKAJAD	208
TÄNUAVALDUSED	215
KASUTATUD ALLIKAD	219
REGISTER	229

Carrouges

Kui 14. sajandi rüütel või palverändur Pariisist või Roomast Pühale Maale reisis, kulus selleks mitu head kuud ning munkade ja kaupmeeste teekond läbi Euroopa ja piki Siiditeed Hiinasse kestis aasta või rohkemgi. Eurooplased polnud jõudnud Aasiat, Aafrikat ja seni veel avastamata Ameerikat koloniseerida. Ja Euroopa enda oleksid peaaegu vallutanud muhameedlastest ratsamehed, kes 7. sajandil Araabiast pealetungile asusid, purjetasid Aafrikast Sitsiiliat ja Hispaaniat vallutama ning sõdisid kristlastega nii kaugel põhjas kui Prantsusmaal Tours'i all, enne kui nad taganema sunniti. 14. sajandiks oli kristlik maailm rohkem kui kuussada aastat islami ohuga silmitsi seisnud ja uskmata vastu mitmeid ristiretki korraldanud.

Kui kristlikku maailma ei liitnud võitlus ühise vastasega, sõdis ta sageli iseendaga. Euroopa kuningad ja kuningannad, kes moodustasid suure vendade, õdede ja omavahel abielus nõbude perekonna, tulitsesid ja võitlesid pidevalt üksteisega troonide ja territooriumide pärast. Euroopa vaenutsevate monarhide sagedased sõjad muutsid linnad ja põllumaad suitsevaiks varemeiks, tapsid rahvast või põhjustasid näljahädasid ning tekitasid valitsejatele tohutuid võlgu, mille tasumiseks nad makse tõstsid, raha väärtust alandasid või lihtsalt sobivate ohvrite, näiteks juutide vara endale võtsid.

Euroopa keskel laius Prantsusmaa kuningriik, tohutu maaala, mille põhjast lõunasse läbimiseks kulus kakskümmend kaks päeva ning idast läände kuusteist. Prantsusmaa, feodalismi sünnipaik, oli püsinud peaaegu kümme sajandit. Viiendal sajandil

SÕDURID RÜÜSTAVAD MAJA.

Saja-aastase sõja päevil rüüstasid inglise sõdurid paljusid Prantsusmaa piirkondi. Chronique du Religieux de Saint-Denys.

MS. Royal 20 C VII., fol. 41v. Briti Raamatukogu loal.

Rooma Gallia varemetele looduna oli ta 9. sajandil Karl Suure kantsiks moslemite Hispaania vastu ning kujunes 14. sajandi alguseks Euroopa rikkaimaks ja võimsaimaks riigiks. Kuid juba mõne aastakümne pärast pööras õnn Prantsusmaale selja ja nüüd oli ta haaratud meeleheitlikust võitlusest ellujäämise nimel.

1339. aastal ületasid inglased La Manche'i ja tungisid Prantsusmaale, päästes valla pika ja laastava konflikti, mis sai tuntuks kui Saja-aastane sõda. Hävitanud 1346. aastal Crécy all Prantsuse rüütelkonna eliidi, vallutasid inglased Calais'. Kümme aastat hiljem võtsid inglased Poitiers' lahingus, mis kujunes Prantsuse rüütlitele taas rängaks tapatalguks, kinni kuninga Jeani, viisid ta Londonisse ning nõudsid kuningliku vangi vabakslaskmise eest suuri maatükke Prantsusmaal, mitmeid aadlikest pantvange ja lubaduse maksta tohutu, kolme miljoni kuldeküü suurune luna.

Kuninga kaotusest ja tema väljaostmise kuludest vapustatud Prantsusmaad haaras kodusõda. Reetlikud aadlimehed ütle-

sid kuningas Jeanist lahti ja liitusid inglased sissetungijatega, uutest maksudest ülesärritatud talupojad hakkasid mässama ja löid oma isandad maha ning rahutud pariislased jagunesid vaenulikeks leerideks ja nottisid üksteist otse tänavail. Rahva häda suurendasid kroonilised põuad ja ikaldused. Ning suur katk, mis tappis aastatel 1348–1349 kolmandiku Euroopa elanikest ja jättis matmata surnukehad põldudele laiali ning linna-tänavale virna, pöördus iga kümme aasta järel tagasi ja nõudis uusi ohvreid.

Neil päevil, kui Surm, keda toleaeagsed kunstnikud kujutasid surilinasse mähitud ja vikatiga luukerena, mööda maad ringi hulkus ja katkuhaigete külade kirikutornides lehvisid hoitavad mustad lipud, tundus, et Jumal ise oli Prantsusmaale selja pööranud. Kui 1378. aastal haaras Euroopat kirikulõhe ja jagas kristliku maailma kaheks vaenutsevaks leeriks, mida juhtisid Rooma ja Avignoni konkureerivad paavstid, andis Rooma paavst Inglismaa julmale röövsõjale Prantsusmaa vastu oma õnnistuse, inglise vaimulikud aga jutlustasid uut „ristisõda“ ja müüsid prantsuse „ketserite“ tapmise rahastamiseks indulgentse.

Inglise vallutusvägede kannul volasid Prantsusmaale kogu Euroopast kokku kurjategijad ja lindpriid, kiskjalikud jõugud, keda tunti kui *routiers* või „Jumala roosk“ ja kes hulkusid mööda maad, riisudes külasid ja linnu ning nõudes ärahirmutatud rahvalt andamit. Vägivalla ja korratuse küüsis Prantsusmaad haaras palavikuline kindlustuste rajamine. Hirmunud külarahvas kuhjas kokku mullavalle ja kaevas kaitsekraave. Meeleheitel talunikud ümbritsesid oma maju ja küüne kivitornide ning vallikraavidega. Linnad ja kloostrid ehtasid müüre kõrgemaks ja paksemaks. Kirikuid kindlustati, kuni need muutusid kantside sarnaseks.

Sõjaaja verejanu ja kirikulõhest põhjustatud ristsõja vaim andsid julmustele hoogu juurde. Isegi nunnakloostreid ei peetud pühaks. Juulis 1380 korraldasid Inglise väed Bretagne'i julma röövretke, mille käigus nad „ründasid kloostrit ning vägistasid ja piinasid nunni, viies mõned õnnetud naised oma lõbuks sõjaretke lõpuni endaga kaasa“.

1380. aasta sügisel suri kuningas Charles V, jättes riigi oma 11-aastase poja Charles VI kätte. Sel hetkel moodustas Prantsusmaa oma tänapäevase ala suurusest kaks kolmandikku ega olnud ühtne riik, vaid pigem lõdvalt seotud omaette läänimaade kogum. Suured maa-alad olid noore kuninga omavahel rivaalitsevate onude käes, kes olid tema täisealiseks saamiseni regentideks määratud; muid alasid okupeerisid vaenlase väed. Burgundiat valitses Philippe Julge, kõige võimsam kuninga onude seas, kelle asutatud dünastia hakkas peagi Prantsusmaa endaga konkureerima. Anjou kuulus kuninga teisele onule, hertsog Louis'le. Provence oli omaette krahvkond, seni veel Prantsusmaast lahus, ja osa Guyenne'ist oli inglaste valduses. Bretagne oli peaaegu iseseisev hertsogiriik, kuna Normandiat kontrollisid samuti inglased, kes korraldasid sealt sõjaretki ülejäänud Prantsusmaale ja värbasid oma poole paljusid kohalikke ülejooksikuid. Strateegilise tähtsusega Calais' sadam, juba pikka aega inglaste käes olev sõjameestest ja relvadest kubisev kindlus, sihtis nagu pistoda Pariisi, kogu riigi südame poole.

Rivaalidest ja vaenlastest ümbritsetud poisskuningas valitses teoorias kümmet miljonit inimest. Tema alamad kuulusid kolme põhiseisusesse või ühiskonnaklassi – sõjamehed, vaimulikud ja talupojad ehk „need, kes sõdivad, need, kes palvetavad, ja need, kes töötavad”. Absoluutne enamus oli töörahvas, kellest osa elas poodnike ja käsitöölisena linnades, kuid suurema osa moodustasid talupojad ehk villaanid, kes oma isandate – *seigneurs* – maa-valdusi harisid. Tasuks sõjaaegse kaitse ning neile kasutada antud maatüki eest kündsid nad mõisniku põlde, lõikasid vilja, muretsesid talle küttepuid ning andsid osa oma viljasaagist ja kariloomadest. Nad olid oma kodukandiga sünnist peale seotud, rääkisid kohalikku murrakut, elasid maakoha kommete järgi ega teadnud midagi oma riigist või rahvusest.

Nii nagu talupoeg teenis isandat, oli too omakorda valitseja teenistuses. Väiksem maaomanik võis olla paari lääni valitsev rüütel, kõrgem aadlimees aga krahv või hertsog, kellele kuulus palju teenistuse eest tasuks saadud lääne. Vasalli – mis tahes meest, kes kohustus teist teenima – sidus senjööri truuduse-

PRANTSUSMAA AASTAL 1380.

1380. aastal üheteistaastasena kuningaks kroonitud Charles VI sai pärandiks lõdvalt seotud feodaalvaldustest riigi, mille paljud alad olid võimukate sugulaste käes või vaenlaste kontrolli all.

tunnistus ja -vanne. Vasall laskus põlvili, käed senjööri käte vahel, ja lausus: „Isand, ma olen sinu teenistuses.” Seejärel ta tõusis, sai senjöörit suudluse huultele ja töötas teda kogu eluaja teenida. Need rituaalid kinnitasid vastastikuseid sidemeid, mis ühiskonda koos hoidsid.

Senjööri ja vasalli eluaegne side põhines peamiselt maaomandil. Feodaalseaduse sõnul: „Pole maad ilma isandata, pole isandat ilma maata.” Maa andis elutähtsaid toiduaineid ja rikkalikke rendituluseid, kas rahas või natuuras, maalt värvati soomusrüüs rüütleid ja sõjasulaseid. Seega oli maaomand feodaalse aadliku jõukuse, võimu ja prestiiži peamine allikas – ja kõige püsivam vara, mida mees sai pärijaile koos suguvõsa nimega edasi anda. Kuid seesama hinnaline ja himustatud maa sai ka paljude tülide ja leppimatu vihavaenu põhjuseks.

Maa pärast peetud võitlused polnud kusagil nii ägedad kui Normandias, mis oli antiikajast peale olnud veriste sõdade risttee. Keldid võtsid seal mõõtu roomlastega, roomlased frankidega ja frangid viikingitega, enne kui prantslased ja inglased Saja-aastases sõjas omavahel kokku läksid. Viikingid – ehk põhjamaalased, *Normanni* – asusid lõpuks sinna elama, haarasid endale frankide maa, abiellusid frangi naistega ja kujunesid prantsuskeelseiks normannideks. Normandia hertsogitest, kelle suguvõsa algas aastal 911, said Prantsusmaa valitsejate vasallid.

1066. aastal ületas Normandia Guillaume, rüütlivägi kaasas, La Manche'i, võitles kuningas Haroldiga Hastingsi lahingus, sai temast jagu, kroonis end Inglismaa kuningaks ja läks ajalukku kui William Vallutaja. Inglismaa kuningana oli Normandia hertsog nüüd Prantsusmaa kuninga konkurent. Järgmise poolteise sajandi jooksul oli Normandia oma jõukate linnade ja rikaste kloostritega Inglise krooni valduses.

13. sajandi alguses vallutas Prantsusmaa kuningas ränga sõjaretke käigus suurema osa Normandiast inglastelt tagasi. Kuid Inglismaa normanni verd valitsejad unistasid endiselt Normandiast. Paljud sealsed aadlisuguvõsad, kes olid ennekõike normandialased ja alles siis prantslased, pidasid Inglismaal silma peal, et võimalikke muutusi juba õhus ära tunda.

Kui puhkes Saja-aastane sõda ja inglased asusid Normandiat tagasi vallutama, reetsid paljud Normandia aadlikud Prantsuse kuninga ja asusid inglastest sissetungijate poolele.

Normandialaste seas, kes 1380. aastal noorele kuningas Charles'ile truudust vandusid, oli Carrouges'i nimeline vana aadlisuguvõsa. Jean de Carrouges III, kes oli toleks ajaks üle kuuekümne, jõudis meheikka Saja-aastase sõja alguses ja käis paljudel sõjaretkedel inglastega võitlemas. See rüütel oli Perche'i krahvi vasall ning isand määras ta tähtsa ja ihaldusväärse Bellême'i kindluse komandandiks. Ühtlasi oli ta Bellême'i vikont, kuninga kohalik esindaja – umbes sama, mis Inglismaal maakonnakohtunik *shire reeve* ehk šerif. 1364. aastal aitas ta kuningas Jeani väljalunasamiseks raha koguda. Lugupeetud rüütel oli abielus Nicole de Buchard'i, heast perekonnast pärit daamiga, kellega ta sai vähemalt kolm last. Nende põliskoduks oli mäetipus asuv Carrouges'i kindluslinn, veerandsada kilomeetrit Alençonist loodes.

Legendi kohaselt oli Carrouges'ide suguvõsal verine ja vägivaldne minevik. Üks lugu räägib esivanemast krahv Ralphist, kes armus nõida ja kohtus temaga metsasalus allika ääres, kuni ühel ööl sattus tema armukade naine, pistoda peos, paarikesele peale. Hommikul leiti krahv läbilõigatud kõriga. Krahvinna pääses kahtluste alt, ehkki ta näol täheldati mõistatuslikku punast laiku. Peatselt sünnitas ta poja nimega Karle, kelle näole ilmus seitsmeaastaseks saades samasugune märk, mistõttu teda hüüti Karle le Rouge'iks. Seda punast tähist kandsid kõik suguvõsa lapsed seitsme põlvkonna vältel, enne kui nõia viimaks jahtus. Loo kohaselt sai nimest Karle le Rouge lõpuks Carrouges. Punasel värvil oli oma koht ka suguvõsa vapil – hõbedased vapiliiliad sarlakpunasel väljal.

Suguvõsa vägivaldne minevik võis olla vaid rahvajutt, kuid Carrouges'ide perest võrsus hulk raevukaid sõjamehi. Üks varasem Carrouges'i isand, Robert de Villers, võitles kuningas Philippe II käe all 13. sajandi alguses, kui Normandia Prantsusmaale tagasi vallutati. 1278. aastal osales üks ta järeltulijaid, Richard de Carrouges, käendajana kohtu duellil, töötades võidelda duellandi asemel, kui too ei peaks kohale ilmuma.